

*Poslednji voz
za Istanbul*

AJŠE KULIN

Prevela s engleskog
Magdalena Petrović

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2009.

Ankara 1941.

Iako je, kada je ujutru odlazio, upozorio Sabihu da će se kasno vratiti kući, Madžita je mučila savest kada je shvatio da je već prošlo osam sati. Izašao je sa sastanka izvinivši se, otišao u svoju kancelariju, i na crnom telefonu s bučnim biranjem okrenuo svoj kućni broj.

Kada se Sabiha javila, rekao je: „I večeras imamo sastanak. Molim te, nemoj me čekati za večeru.“

„Ne opet“, ljutito je rekla njegova žena. „Već skoro tri nedelje ne možemo da večeramo zajedno. Zaista, dragi, zar tamo nikoga kod kuće ne čekaju žena ili deca?“

„Pobogu, o čemu ti brbljaš? Bugarska vojska nam je pred vratima, a ti pričaš o večeri. Kako je to tipično za žene!“ rekao je i spustio slušalicu.

Žena mu je bila baš kao njegova majka. Vođenje kuće, dečji obroci i vreme za spavanje, porodična okupljanja oko trpezarijskog stola – za organizovane domaćice te su stvari osnovni prioritet. *Ataturkov pokušaj da ih pretvori u svetske žene bio je uzaludan*, pomislio je. *Naše žene su očigledno dobre samo u ulozi majke ili domaćice*. A čak je počinjao da se dvoumi oko toga. Nije li Sabiha odustala od svojih majčinskih dužnosti i prepustila dadilji odgoj njihove kćerke? Duboko u sebi, on je svakako nalazio da je ponašanje njegove žene čudno. Isprva se ljutio misleći da je njen rezervisani stav možda

tihi protest protiv beskrajnih sastanaka koji su trajali i do ranih jutarnjih časova. Kakvo je pravo imala da se ljuti što je toliko radio? Najzad, zar je on bio odgovoran za rat? Zar je njega trebalo kriviti za taj rad do kasno u noć? Šta ako bi se zaista našli u vihoru rata? Ako bi se to desilo, koja bi žena iz njihovog okruženja uspjela da baci i najmanji pogled na lice svog muža?

Madžit je ovako razmišljao, ali u svom srcu znao je da razlog takvom Sabihinom stavu nije bila samo sebičnost. Izgledalo je kao da je bila na ivici nervnog sloma. Već je neko vreme ova mlada žena, koja je volela da ide na izlete i gleda konjske trke kada je lepo vreme, a za kišnih dana da igra karte, izgledala kao da više ne uživa ni u čemu. Često bi, kada bi se vratio kući, našao svoju ženu u krevetu i ona bi ubrzo zaspala. Ako bi je zagrlio kada bi legao u krevet, ona bi ga odbila. Kada bi, retko, uspeli da zajedno odu na spavanje, uvek bi imala izgovor da odmah zaspi. Bilo je očigledno da je imala problem, ali sigurno je izabrala pogrešan trenutak za nervni slom. Kako je, zaboga, mogao naći vremena da brine o njoj kada je bio zatrpan poslom? Čak i kada bi se sastanci završili pre ponoći, Madžit bi ipak morao da se vrati u ministarstvo pre sedam ujutru.

Živeli su u vrlo nestabilnim vremenima. Turska se našla između đavola i dubokog plavog mora. S jedne strane bila je Britanija, koja se brinula samo za sopstvene interese, insistirajući na tome da Turska treba da joj bude saveznik, a s druge strane bio je preteći stav Nemačke. Kao da to nije bilo dovoljno, Rusija je svoju gvozdenu ruku u svilenj rukavici pružila na Tursku. Njeni interesi u Karsu, Ardahanu, Bosforu i Dardanelima visio je nad Turskom kao Demoklov mač. Na koju god se stranu Turska okrenula, ako bi se postavilo da je to strana koja gubi, Rusija bi joj skupo naplatila Bosfor i Dardanele. Ova noćna mora besprekidno je trajala već dve godine.

Prvi svetski rat pokazao je predsedniku Inonuu koja je cena priklanja pogrešnoj strani, i on je dobro naučio lekciju. Dao bi sve na svetu da sazna koja će strana ovog puta pobediti, ali nijedan

prorok ne bi mogao da predvidi ishod. Bilo je na Ministarstvu spoljnih poslova i Vojnobezbednosnoj radnoj grupi da predviđa, i oni su razgovarali o svakom mogućem ishodu, procenjivali ga i evidentirali tokom tih beskonačnih sastanaka, koji su se razvlačili do duboko u noć.

Madžit je bio ponosan na to što je član Vojnobezbednosne radne grupe. U isto vreme, otkako su Italijani napali Grčku, vatreni obruč sve se više sužavao. Razumljivo, zaposleni u vladi i njihove porodice postajali su uznemireni.

Glavni grad, Ankara, pripremao se za još jedno vrelo leto.

Tokom četrdesetih godina, svako godišnje doba bilo je jasno definisano; zime su bile izuzetno hladne i snežne, leta nepodnošljivo vrela. Već je bilo očigledno da će nastupajući letnji meseci biti pakleno vrući.

Oko nedelju dana ranije, nemački ambasador Fon Papen doneo je premijeru ličnu poruku od Hitlera. Zadržavajući dah, zvaničnici su čekali da se sastanak završi.

Madžit je tačno pretpostavio sadržaj Hitlerove poruke. Površinski, pismo je bilo puno dobrih želja i namera. Nudilo je Turskoj svaku vrstu naoružanja, pomoć u kontroli nad Bosforom i Dardanelima, te obećavalo da nemački vojnici neće kročiti na tursko zemljište. Međutim, ako čitamo između redova, poruka je zapravo bila da je Turskoj krajnje vreme da se odluči i da će, ako ne bude stala na stranu Nemačke, kada se na kraju rata budu donosile odluke o njenim vodenim putevima, snositi posledice.

Nakon dugog sastanka, Inonu je rekao: „Nemci nam kažu da ne iskušavamo njihovo strpljenje, implicirajući da bi u bilo kojem trenutku mogli da sklope dogovor s Rusijom nama iza leđa.“ Nastavio je: „Sada kad se bori u Grčkoj a upravo je doživela katastrofu u Libiji, Britanija nije u mogućnosti da nam pritekne u pomoć. Zato ne bismo smeli rizikovati da iznerviramo Nemce. Gospodo, hajde da nađemo način da se osiguramo na obe strane.“

Oni su zapravo tražili način da dobiju na vremenu, način koji bi omogućio Turskoj da se izvuče ne odgovorivši nijednoj strani ni da ni ne, način da im se umili a da ih ne isprovocira.

Ujutru posle te duge noći, premijer je pozvao britanskog ambasadora u ministarstvo da bi objasnio opasno i osetljivo predviđanje budućnosti Turske. Ona se uputila ka najrazornijim i najstrašnijim danima koje je doživela u ovom Drugom svetskom ratu. Rat je bio kao šumska vatra koja se širi u svim pravcima i obe strane imale su očekivanja od Turske.

U svojoj kancelariji, Madžit je zapalio cigaretu, povukao dva dima i zgnječio je u kristalnoj pepeljari pre nego što se vratio u salu za sastanke. Ministar spoljnih poslova i generalni sekretar nisu više bili tu.

Njegov pomoćnik je rekao: „Madžit-beže, predsednik je očigledno lično tražio da vidi današnje analize. Pripremio sam vam izveštaje. Predsednik čeka u svojoj kancelariji.“

Madžit je požurio nazad u svoju kancelariju, koja se nalazila u delu predviđenom za Ministarstvo spoljnih poslova u predsedničkoj palati. Već su nekoliko meseci radili tu kako bi mogli odmah davati izveštaje predsedniku i od njega dobijati instrukcije. Madžit je iz svoje ladice uzeo fascikle s beleškama koje je nekoliko sati ranije ažurirao, preleteo je pogledom preko njih i brzo ih dovršio.

Inonu je sedeo u fotelji za velikim stolom. Izgledao je naivnije, manje i nervoznije nego obično. Počeo je da prelistava papire koje je njegova lična sekretarica stavila ispred njega uzevši ih od Madžita. Dok je gledao stranice, izgledao je kao da u svojoj glavi sluša glasove lukavih lisica, ali nije ništa rekao. Ljudi koji su sedeli oko stola takođe su ćutali.

Iznenada je upitao: „Da li ste danas slušali radio?“

„Jesmo, gospodine, naše kolege slušaju sve evropske stanice. Malopre sam dao naš izveštaj generalnom sekretaru. Nisu se ni na trenutak odmorili, a ipak nastavljaju da slušaju Bugarsku i pripremaju izveštaje na pola sata.“

„Naši agenti u Bugarskoj takođe nas svakodnevno informišu. Međutim, još se ne zna da li će Hitler krenuti na jug ili na sever u napad na Ruse, gospodine“, rekao je jedan mladi funkcioner.

Kada je mladić izašao iz sobe, Madžit je ostao. „Gospodine“, rekao je ministar spoljnih poslova, „zahvaljujući vama mogli smo preduzeti sve moguće mere da sprečimo da se vatra proširi na nas. Budite uvereni da sada mirne savesti možete otići u Jalovu. Informisaćemo vas o dešavanjima svakog minuta.“

Madžit je čuo kako Inonu mrmlja: „Želeo bih da znam iz kojeg će pravca Nemci doći. O! Kad bih samo znao.“ Pošto su Nemci postigli dogovor s Bugarskom, to je značilo da su postali susedi Turskoj. Inonu je bio prestrašen što ne zna Hitlerov sledeći potez. Njegovo moderno naoružanje i moćna vojska bili su odmah tu preko granice. Hitler bi mogao hteti da krene na Egipat preko Turske. Ili opet, mogao bi da krene prema Kavkazu. Niko osim njegovih najbližih saradnika nije znao koja je bila sledeća meta, te je Turska morala biti spremna na svaku mogućnost. Najgori scenario bio bi da Nemci sklope dogovor s Rusijom, što bi Tursku osudilo na propast.

Madžit je čekao da se izveštaji pročitaju i zatim se s generalnim sekretarom vratio u salu za sastanke. Još jedan dugačak sastanak sa još izveštaja koje treba pročitati, proceniti i spojiti pre nego što se predaju Inonuu. Satima kasnije, dok se sam vraćao kući, bio je veoma zabrinut. Vlada je plaćala visoku cenu da bi izbegla ovu vatru koja se širila po celom svetu.

U domovima su se sve žene, kao u horu, žalile na visoke cene svega. Ako su čak i u Ankari civilni službenici i njihove porodice bili potreseni, ko zna kako se osećao jadni narod Anadolije? U naporu da zaštite civilne službenike, država je prodavala državne proizvode tekstila, obuće i šećera po značajno sniženim cenama. Osim toga, da bi sprečili crno tržište i gomilanje zaliha, primenjivali su sistem podele namirnica koji je podrazumevao da je svaka lična karta bila prekrivena markicama! Uprkos ovim predostrožnostima,

crno tržište je cvetalo. Mnogi beskrupulozni ljudi koji samo traže načina da zarade obogatili su se prodajući robu „ispod tezge“. Većina ljudi bila je ljuta ali resignirana, nisu mogli da pronađu ili da sebi priušte zadovoljenje osnovnih potreba i imali su samo hleb i žitarice za jelo. Predsednik je smatrao da je njegova glavna briga, stvar života ili smrti, bila da spase svoju zemlju ulaska u rat. Ne bi imalo svrhe prići mu sa žalbama naroda. Za čoveka poput njega, koji je lično iskusio pakao rata, sve izvan njegove glavne mete bilo je drugorazrednog značaja.

Madžit je bio iscrpljen. Bilo je skoro izvesno da će Inonu sutradan otići u Jalovu, što bi značilo da, možda, sledeće nedelje neće biti sastanaka do kasno u noć. Mogao bi da dođe kući ranije i tako privremeno izbegne Sabihina prigovaranja.

„Jedan pik.“

„Dva karoa.“

„Dalje.“

„Dalje... Izvini, izvini. Četiri pika.“

Mlada žena je podigla pogled s njihovih karata i uputila ga preko stola Sabihi. Ona je pocrvenela, sva tanka i nežna u svom bledoružičastom odelu.

„Vrlo si odsutna danas“, reče Humejra. „Šta je s tobom, draga?“

„Ništa, nisam noćas mogla da spavam. Ne mogu da se koncentrišem. Može li Nesrin da igra umesto mene?“

„Nipošto! Hajde da pijemo čaj. To će te srediti.“

„Humejra, svedjedno danas moram otići pre pet.“

„Zašto?“

„Moram u pet da pokupim Hulju sa časa baleta kod Marge.“

„Zar to ne radi dadilja?“

„Ona danas ima neka druga posla.“

„O, pobogu, šta to dadilja ima drugo da radi?“

„Hoće da kupi neke stvari pre nego što se vrati u Englesku na kraju meseca.“

„Nisam znala da ona odlazi, Sabiha! Zašto?“

„Pa, Hulja je porasla, sada je velika i više joj ne treba dadilja da je gnjavi.“

„Ali zar nije ona i podučavala Hulju?“

„Naučila je dovoljno i njen otac želi da ona sada stane na svoje noge i bude samostalnija.“

Dame su pustile karte i ustale od stola za kartanje. Sabiha je krenula ka sobi u kojoj se služio čaj. Nije htela ni čaj ni kolače sa stola; samo je želela da što pre izađe napolje i udahne svež vazduh. Uzela je šolju čaja i gucnula, nadajući se da će izbeći dalje ispitivanja. Druga žena je sledila Sabihu do stola za čaj, njišući se u ritmu muzike s radija. Iznenada je muzika utihnula i začuo se spikerov nametljiv glas.

„Dame i gospodo, prekidamo ovaj program da bismo vam preneli važne informacije u vezi s jutrošnjim sastankom državnog odbora u prisustvu premijera.“

Dame su momentalno promenile pravac ka radiju.

„Pst! Pst! Slušaj!“ rekla je Belikis.

I Sabiha je otišla prema radiju sa šoljom i tacnom u rukama. Ruke su joj se tresle dok je slušala strašne vesti. Trupe u Trakiji povukle su se iza linije u Čataldži i očigledno su se ukopavale. Vlada je naredila svim civilima u Istanbulu da naprave skloništa u podrumima. Osim toga, oni koji su imali kuće u Anadoliji ohrabrivani su besplatnim prevozom, za njih i do pedeset kilograma prtljaga, da se tamo presele.

„Dragi bože, kakva žalosna vest. Pobogu, Humejra, isključi taj radio“, rekla je Nesrin.

„Ne, molim te, možda će biti vesti o Francuskoj“, uzvratila je Sabiha. „Pitam se šta...“

Nesrin ju je prekinula: „Pa šta ako bude vesti o Francuskoj? Koga briga?“ Sabiha ju je užasnuto pogledala i spustila šolju i tacnu na sto.

„Uzmi malo voćnog kolača, ti to voliš“, ponudila je Humejra.

Sabiha je odbila ponudu rekavši: „Mora da sam se prehladila na trkama prošlog vikenda. Muka mi je, draga, uopšte nemam apetita.“

„Jeste li čule da evakuišu Edirn?“ nastavila je Belikis. „Drugim rečima, rat nam je na pragu!“

„Moj muž će biti potpuno nepodnošljiv“, tupo je rekla Nedžla. „Zapravo jedva da odgovara sa da ili ne ovih dana. Možete li da zamislite kako bi bilo kad bismo ušli u rat?“

Sabiha je osetila da je razgovor njenih prijateljica potpuno davi. Dok su se one bavile svojim čajem i kolačima, izvinila se Humejri i brzo napustila kuću.

Opojan miris jorgovana i visterije ispunio je vazduh u Ankari. Divna visterija padala je preko zidova bašte i visila kao grožđe, kao da naglašava svoj sumorni duh. Njeno bledoružičasto odelo bilo je jedina stvar koja se uklapala u okolinu. Hiljadu i jedna stvar prolazila joj je kroz glavu dok se vraćala kući kod Kavakliderea. Izvinila se starcu na koga je naletela, zatim se spotakla o kamen i umalo pala.

Sabiha je bila veoma nesrećna. Nije mogla da posveti nimalo pažnje svojoj kćerki kao ni mužu. Sve je počinjalo da se raspada. Postepeno se udaljavala od ljudi oko sebe. Njena je kćerka od samog početka bila razočaranje, pošto je očekivala sina; muža je interesovao samo posao; njeni roditelji bili su konstantno bolesni; a s prijateljicama je imala sve manje zajedničkog. Bilo je skoro kao da je bežala od samog života.

Madžit je bio tako zauzet da je izgledalo, barem njoj, da i ne primećuje promenu u svojoj ženi. Samim tim bilo joj je lakše da se drži podalje od njega. Što se tiče njenih prijateljica, u poslednje vreme počela je da se izvinjava i da ne dolazi na njihova različita okupljanja. Zapravo, čak je počela da laže. Tog dana dadilja uopšte nije išla u kupovinu i ona nije išla da pokupi Hulju iz baletske škole madam Marge. Jedino je bila istina da se dadilja zbilja vraćala u Englesku. Madžit je tako hteo. Verovao je da Hulji više nije potrebna dadilja

sada kad je kretala u školu i da bi sama Sabiha morala da posveti više pažnje njihovoj kćerki.

Sabiha je bila svesna da već neko vreme ne upravlja svojim životom. Ovaj prokleti rat uništavao joj je život! A čak, taj rat uopšte nije bio u njenoj zemlji. Uprkos tome, ničega nije bilo u prodavnicama, nije se moglo putovati, a rat je bio jedina tema za razgovor. Madžit je već postao „ratni zarobljenik“; bilo je kao da je on sam vojnik! Bili su tako srećan par, toliko im je bilo zabavno zajedno, „jednom davno“ – pre nego što je njena sestra otišla, pre ovog rata. Sabihi su nedostajali ti davno prošli dani. S druge strane, kad god bi čitala novine ili slušala radio, morala je da zahvali svojim srećnim zvezdama. Makar je u Ankari život bio siguran. Nisu im kucali na vrata policajci ili vojnici u nezgodan čas. Žigosani magarci! Čije su to bile reči? Sigurno Nedžline, jedino bi ona mogla reći tako surovu opasku. Sabiha se odjednom setila. Bilo je to dve nedelje ranije, tokom partije bridža. Nedžla je bila u jednom od svojih bezosećajnih raspoloženja kada je rekla: „Jadne Jevreje su primoravali da nose žute oznake na odeći kao da su žigosani magarci!“

„Šta to, zaboga, govoriš?“ povikala je Sabiha. „Kako uopšte možeš da porediš ljude s magarcima? Nazivaš se ženom diplomate a ja se pitam da li iole čuješ šta govoriš?“

Nedžla je skoro u suzama pitala prijateljice: „Šta joj je? Zašto tako više na mene?“

„Ovaj rat utiče na sve nas, devojke“, rekla je domaćica pokušavajući da izglati stvar. „Ovih dana i najmanja varnica uzrokuje eksploziju. Hajde da nastavimo igru. Ko je beše na redu?“

Kako se vratila kući, Sabiha je bila posramljena setivši se svog ispada. Definitivno nije bila u svom elementu. Zapravo, bilo je isto svakog dana kada bi čitala senzacionalne vesti u novinama. Nacisti tutnje Evropom... Izbeglice... Francuska... Oh! Sabiha je pružila ruku da dotakne jedan cvet visterije na zidu, ali samo što ga nije ubrala, povukla je ruku. Nije se mogla naterati da otkine cvet. Iznenada je osetila knedlu u grlu. Suze su joj tekle niz lice dok je skretala

u ulicu u kojoj je živela. Pokušavala je da dođe do daha dok je padala noć. Tužni dan postaće još jedna tužna noć.

Madžit će se verovatno vratiti kući vrlo kasno. Hulja će za večerom navaliti sa svojim beskonačnim kada, zašto i čemu. Dadilja će sedeti s druge strane stola bez sumnje pričajući o ratu. Ankara, koja je za Sabihu bila tako puna srećnih uspomena, sada je samo predstavljala tugu. Ne, ne samo tugu, već i monotoniju i dosadu. Život je jednostavno bio siv!

Madžit je otvorio ulazna vrata što je tiše mogao; nije hteo da smeta svojoj ženi ako je spavala. Na prstima se ušunjabo u spavaću sobu, i po bledoružičastoj svetlosti lampe video da je Sabiha bila budna. Ležala je kose rasute po jastuku i gledala svog muža natečenim crvenim očima.

„Šta nije u redu? Zašto plačeš?“ pitao je Madžit.

Sabih se uspravila na krevetu. „Ja sam zbilja na ivici. Ovo pismo je stiglo večernjom dostavom, poštar ga je ostavio na otiraču. Našla sam ga dok sam iznosila smeće. Evo, pročitaj.“

„Od koga je? Od tvoje majke? Da li je tvoj otac opet bolestan?“

„Nije iz Istanbula, Madžite. Pismo je od Selve.“

„Stvarno?“

„Madžite, veoma sam uplašena. Moramo nešto da uradimo. Moramo je dovesti ovde. Ne može se nastaviti ovako. Pre ili kasnije, moja majka će čuti šta se dešava u Francuskoj i kunem ti se da će zbog toga dobiti srčani napad.“

Madžit je uzeo pismo i pokušao da ga čita pri slaboj svetlosti.

„Selva nikad ne bi pristala da dođe ovde i ostavi Rafa“, rekao je. „A ni Rafo ne bi hteo da se vrati.“

„Ali ovako ne može da se nastavi. Selva mora da ima obzira prema našoj majci. Tražila sam da me telefonska centrala poveže sa Selvom. Bogzna koliko će vremena trebati. Možda ujutru ili sutra u neko doba...“

„Šta si uradila, Sabiha? Koliko puta sam ti rekao da ne zoveš Selvu od kuće.“

„Pa, sigurno nisam mogla u ovo doba noći otići kod nekoga da telefoniram. Moram da pričam sa svojom sestrom, moram je nagovoriti pre nego što bude prekasno.“

„Otkazaću poziv“, rekao je Madžit, požurivši prema telefonu.

„Kako možeš to da uradiš? Ona mi je sestra. Zar ne razumeš?“

Madžit se vratio u sobu. „Sabiha, ja radim za Ministarstvo spoljnih poslova. Nemci su nam pred granicama, rat nam je pred vratima, a ti hoćeš da telefoniraš Jevrejki u Francuskoj. Tražiš li nevolju?“

„Dosta mi je tvog Ministarstva spoljnih poslova, stvarno mi je dosta. Oduvek umišljam kako me prate tvoji špijuni.“

„Ima još vrlo malo vremena do školskog raspusta, a onda ti i Hulja možete otići kod tvojih roditelja u Istanbul. Samo se pitam hoće li tvoj otac biti tako pun razumevanja za tvoju sestru kao što sam ja.“

Sabiha je čula kako njen muž korača do kraja hodnika, zove centralu i otkazuje poziv, a zatim odlazi u dnevnu sobu. Ponovo je počela da plače, vrlo tiho.

Madžit je produžio do balkona, zapalio cigaretu i pogledao u daleki ponoćni plavi horizont. Madžitu su prijale sveže ankarske noći, ali večeras mu je prvi put bilo hladno i neugodno. Pokušao je da zagreje šake trljanjem. Nije mu samo zbog temperature bilo hladno. Proživljavali su dane koji su, za one koji su shvatali šta se dešava, bili dovoljno opasni da im se kosa digne na glavi. Niti je čovek na ulici bio svestan, niti je njegova kapriciozna žena, koja je plakala unutra, bila svesna toga koliko su blizu ivice provalije. Oni jednostavno uključe radio, slušaju vesti i zatim se žale na crno tržište i skupoću pre nego što se pokriju ćebetom i utonu u san. Nisu bili svesni ničega. Niko nije mogao da izmeri dimenzije katastrofe s kojom će se Turska suočiti ako je bilo koja strana bude uvukla u rat. Kako je iko mogao da zna po kakvoj ivici noža hodaju Inonu i njegove kolege? Vlada se trudila koliko je mogla da ne uzbuni javnost

ili izazove paniku. Madžit je razmatrao da li je bolje objaviti istinu, tako da se svi mogu suočiti sa činjenicama, ili preuzeti na sebe ulogu oca zaštitnika koji štiti svoju decu od loših vesti.

Ne tako davno, zapravo tek nekoliko minuta ranije, zemlja je bila uvučena u vrtlog rata. Rat – bilo je još gore, septička jama, prljava septička jama! Madžit je ljutito bacio opušak. Osećao se odnekud iz mraka poput katrana, bez tračka svetlosti. Setio se priča svog oca, ratnog heroja. Pričao je o toj tami i svetlosti cigareta u noći... jedno svetlo, dva, tri svetla, pet svetala, deset svetala... tela bez ruku ili nogu, obezglavljeni leševi. Jadan gladni narod prekriven vašima. Ranjene mršave životinje. Izgladnela napuštena deca. Žene koje više nisu bile ljudska bića i muškarci koji nisu imali novca, kuća ni nade. Nejasno se sećao oca u tom stanju kako se pojavio na baštenskoj kapiji, sama kost i koža, prekriven vašima, u uniformi pretvorenoj u rite. Posrnuo je prema ivici bazena i pao. Takvo je bilo Madžitovo sećanje, ali nije bio siguran da li je zapravo bio očevidac, ili su mu kasnije pričali o tome. Ono čega se sećao bilo je da baštovan nije prepoznao svog gazdu, mislio je da je prosjak. Trebalo im je vremena da shvate ko je bio taj čovek. Visoki, snažni, druželjubivi Ruhi-beg pretvorio se u leš, u mračni skelet koji vuče jednu nogu, i više nije imao sjaj u očima. Takav je bio rat! Madžit je bio siguran da se pobeđa dobija za stolom, a ne na bojnom polju! Radio je tako naporno i mnogo da bi sačuvao ljude ove zemlje od te paklene sudbine, ali kako da to objasni svojoj uplakanoj ženi?

Primetio je da se navikao na hladnoću na balkonu. Srušio se u trščanu stolicu i utonuo u sećanja.

Madžit je mnogo napora uložio u potpisivanje ugovora sa Engleskom i Francuskom 1939. godine. Po tom ugovoru, Francuzi i Britanci bi snabdeli tursku vojsku osnovnim potrebama što je pre moguće. Za uzvrat, Turska bi trebalo da Francuskoj proda hrom koji je proizvela tokom rata. Turski ministar spoljnih poslova lično je otputovao u Francusku s Madžitom da potpiše ugovor. Otišli su u Pariz s velikim očekivanjima, ali konačan rezultat, nažalost, nije

bio tako dobar kao što su se nadali. Francuskoj je očajnički bio potreban novac koji bi zaradila prodajući turski hrom, ali uprkos Menemendžiogluovom insistiranju na izvozu hroma tokom celog rata, Francuska je htela da potpiše ugovor samo na dve godine. A Britanija je drastično smanjila količinu oružja, tenkova i protivavionskog naoružanja kojim bi snabdela Tursku.

Turskoj vojsci bilo je potrebno sto jedanaest miliona metaka i šest i po hiljada automatskih pušaka, a Britanci su bili spremni da daju samo dva miliona metaka i dvesta pušaka. Uprkos tim jadnim zalihama, Turska je trebalo da interveniše ako Nemci napadnu Balkan. Kako su, zaboga, mogli da očekuju od Turske da zaustavi Nemce na Balkanu? Može se razumeti da se čovek i golih ruku bori da spase sopstvenu zemlju, ali da se bori za Britance, koji su u Prvom svetskom ratu huškali Arape protiv Turaka kada su ovi bacili oko na Mosul i Kerkuk, bilo je previše očekivati. U isto vreme, Evropljani su, iz sopstvenih sebičnih razloga, podržavali različita srednjoistočna plemena koja su tražila nezavisnost.

Da se Madžit pitao, ne bi ni prstom maknuo ni za koga od njih. Neka se Evropljani međusobno podave. Zar nije bilo dovoljno što su postepeno uvlačili jedni druge u rat? Madžit nije sumnjao u to da bi Turska, ako bi na kraju bila primorana da uđe u rat, iz nekog nepoznatog razloga, morala da plati račun za promene uzrokovane ambicijama velikih moćnika.

Tokom obeda u vozu dok su se vraćali iz Pariza, Madžit je shvatio da ministar spoljnih poslova brine zbog još jedne stvari. Obratio se delegaciji: „Gospodo, kako ja vidim stvari, Britanci nemaju dovoljno oružja, a Francuzi nemaju uopšte. To što nisu u mogućnosti da ispostave robu nije uzrokovano lošim namerama. To je jednostavno nemoguće. Situacija mi je postala potpuno jasna tokom naših pregovora u Parizu. Postoje razna pitanja u mojoj glavi i sumnjam u njihovu konačnu pobeđu. Pitam se da li sedlamo pogrešnog konja potpisujući ove ugovore koji će nas učiniti njihovim saveznicima.“ Nakon godinu dana beskrajnih diskusija – Ko

će pobediti u ratu? Kojoj strani se treba prikloniti? – odlučeno je da je pravi izbor pružiti podršku Francuzima i Britancima. Zatim su u Parizu saznali kako stvari stoje sa oružjem. Postupno su shvatali da su možda odabrali pogrešnog partnera za ples.

Iako se u Ankaru nisu vratili praznih ruku, bili su vrlo razočarani što su ostvarili manje od pola svojih očekivanja.

Na kraju pregovora, uveče poslednjeg dana u Parizu, Madžit je uspeo da ispuni obećanje koje je dao Sabihi: da se nađe sa Selvom. Rekao je prijateljima da mora da se vidi s rođakom koji živi u Parizu, i oni su bili dovoljno uljudni da ne postavljaju pitanja.

Izabrao je da se nađe sa Selvom u kafeu „Flora“ jer je bio skriven od pogleda. Selva je stigla ruku punih poklona za majku, sestru i sestričinu. Čvrsto je zagrlila Madžita i poljubila ga u oba obraza. Bilo je očigledno koliko je srećna što vidi nekoga od kuće. Detaljno se raspitivala o svakome: Da li je Sabiha još vezivala Hulji kosu velikim satenskim trakama? Da li su na večernja okupljanja petkom pozivali iste stare prijatelje? S kim je Sabiha igrala bridž? Da li je majka zatvorila letnju kuću na kraju sezone ili kad je zahladnelo? Raspitivala se čak i o svom ocu koji je bio tako razočaran u nju.

Madžit je pogledao poklone koje je njegova svastika poređala na stolici. S posramljenim izrazom lica, rekao je: „Zaista ne mogu da ponesem sve ovo, Selva. Imam samo mali kofer.“

„Molim te, Madžite, nemoj me lišiti zadovoljstva da pošaljem nekoliko stvari svojoj porodici. Možda neću imati drugu priliku. Mogu da trknem i donesem još jednu malu torbu iz *Lafajeta*“, molila je.

„Ne, zaboga, nemoj! Šta bi moji prijatelji mislili o meni? Ovdje smo zvaničnim poslom. Reći će da sam toliko stvari nakupovao za sebe i porodicu da sam morao kupiti još jedan kofer da bih imao gde da ih stavim.“

„Uzmi barem parfeme od lavande koje sam uzela za majku i sestru. Ima i nekih čokolada za Hulju...“

„Voleo bih da se nisi uvalila u ovu nevolju; mora da si prilično novca potrošila. Kakva šteta.“

Prošavši kroz proces razmenjivanja novosti, iznenada je nastupilo zatišje u razgovoru. Tek tada je Madžit primetio tamne krugove ispod Selvinih očiju i shvatio kako je bila bleđa i iscrpljena na večernjem suncu. Još je nosila zeleni kaput koji je Madžit tako dobro poznao – što je ukazivalo na to da ovde u Parizu nije mogla da sebi priušti novi. Ovo je bila kćerka Fazil Rešat-paše, koja se rodila sa srebrnom kašikom u ustima.

Šta sve ljudi neće uraditi za ljubav! Madžit nije mogao prestati da se pita da li bi Sabiha imala hrabrosti da tako postupi da ga njeni roditelji nisu prihvatili. Madžit nije bio siguran da bi sada hteo da sazna odgovor. Sabiha možda ne bi odabrala da istrajava u teškoćama zarad ljubavi. Da li bi se udala za njega da je bio druge religije, da je bio Jermenin, na primer? Ne! Ni za milion godina. Nije ni sumnjao u to da je njenom izboru značajno doprinelo to što je poticao iz stare i poštovane istanbulske porodice, što je bio dobro obrazovan i imao dobru karijeru. Ali zašto bi on bio razočaran? Zar nije i sam napravio sličan izbor? Nije li Sabiha bila lepa, pametna, obrazovana devojka, dobro odgojena u časnoj porodici, a uz to i odlično prilagođena? Setio se logičnog i razumnog saveta koji je Sabiha dala svojoj sestri tih dana kada je Selva bila ludo zaljubljena. Savet nije imao mnogo efekta, ali to sada nije važno.

„Ljubav je kao plamen, na kraju sagori“, Sabiha je rekla Selvi. „Šta ćete onda? Kada konačno dođeš sebi, ako se pokaješ i poželiš da se razvedeš od Rafa, neće biti isto kao da se razvodiš od nekog drugog. Niko neće hteti da se oženi tobom posle toga. Kunem ti se, završićeš kao stara devojka.“

„Zato što će smatrati da me je ostavio muž Jevrejkin, to hoćeš da kažeš? Ništa ti ne brini, draga sestro, sigurna sam da će, ako taj plamen sagori, kako ti kažeš, naše prijateljstvo preživeti. Bićemo i ljubavnici i najbolji prijatelji.“

„Šta ako se, ne daj bože, Rafu nešto desi? Hoćeš li se vratiti kući kao jevrejska gospođa Alfandari?“

„To sigurno ne bih uradila. Ne bih se vratila u kuću našeg oca koji me je odbacio samo zato što sam se zaljubila u čoveka koji nije musliman. Ko zna, do tada bih možda već imala decu ili čak unuke.“

Kada je Sabiha shvatila da ništa neće postići sa Selvom, pokušala je da razgovara sa ocem.

„Vremena su se promenila, oče, razlike te vrste više ne postoje. Molim te, nemoj učiniti nešto zbog čega bi kasnije mogao da zažališ. Preklinjem te, oče, budi razuman. Pogledaj Sami-pašinu snahu; ona je Grkinja, zar ne? Tu je i Vedždi-begova žena, koja je Nemica, šta s njima? Pa šta? Osim toga, i sam si se školovao u Evropi, trebalo bi da si otvorenog uma.“

„Ako se uda za tog čoveka, ona više neće biti moja kćerka. Moraće i da zaboravi da je to ikada bila.“

„Ali oče, kako bi ikako mogla da zaboravi da je tvoja kćerka?“

Fazil-paša je gledao kroz prozor u daljinu dok je izgovarao svoje poslednje reči na tu temu: „Misliš, *bila*.“

Ova užasna situacija, koja je napravila zbrku u porodici, bila je drama koja nije trajala samo nekoliko dana, nedelja ili meseci, već bezbroj godina. Fazil-pašin bezuspešni pokušaj samoubistva nije zaustavio Selvu. Ona je jednostavno sačekala dok nije ozdravio i onda otišla kod svog ljubavnika. Zatim je na majku bio red da napravi haos. Ozbiljno bolesna, pala je u krevet i bila joj je potrebna neprestana briga i pažnja. Fazil-paša je odbio da napusti kuću. Porodica je bila tako postićena da nijednog svog prijatelja nije mogla da pogleda u oči. Ovaj ispad nije doneo porodici ništa dobro, ali makar su mogli da shvate ko su im prijatelji a ko neprijatelji. Čak su ih i prijatelji koje su smatrali bliskima ogovarali iza leđa i krivili pašu što je dao da mu se kćerke obrazuju u hrišćanskim školama, kao što su uostalom činili mnogi od njih.

Sabiha i Selva, kao i većina njihovih porodičnih prijatelja, završile su američku osnovnu školu u Gedik Paši, francusku srednju